

Čtvrtý sjezd spisovatelů 1967

Michal Bauer

Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Ústav bohemistiky
bauer@ff.jcu.cz

V polovině šedesátých let lze mezi spisovateli pozorovat výrazně sílící pokusy o větší důraz na požadavky směřující k demokratičtější podobě společnosti. Jedním z projevů této tendence je snaha o proměnu organizační struktury Svazu československých spisovatelů: v tezích úvodního slova 1. tajemníka ÚV SČSS Jiřího Šotoly pro celosvazovou plenární schůzi, které byly schváleny 19. 5. 1965 na schůzi předsednictva ÚV SČSS, jsou formulace, že „Svaz potřebuje větší míru demokratizace i úprav stanov jako návrh pro příští sjezd“. Podle této představy měl mít Svaz podobu volné, demokratické, jednotné a akceschopné organizace. S tím souvisely rovněž diskuse o cenzurním orgánu HSTD (Hlavní správa tiskového dohledu), proti jehož činnosti se předsednictvo ÚV SČSS stavělo v této dekádě zřetelně již od roku 1962, i jednání o některých literárních periodikách — v první řadě se jednalo o *Literární noviny* a *Tvář*. S procesy kolem periodik souvisel rovněž vznik Aktivu mladých v roce 1965 a snaha o založení skupinových časopisů *Okruh*, *Texty*, *Meta* či *Rozhovory*, ale i neperiodických tzv. pracovních sborníků. Ve stanovisku Aktivu mladých k situaci okolo *Tváře* z 2. 11. 1965 je vysloven požadavek konání mimořádného sjezdu (případně plenární konference) SČSS ještě v roce 1965. Na konci listopadu 1965 byla z Aktivu mladých ustavena komise pro mladou českou literaturu při SČSS. 3. 9. 1965 se na schůzi předsednictva ÚV SČSS hovořilo o možnosti svolání IV. sjezdu SČSS v roce 1966. Tento termín byl potvrzen na schůzi pléna ÚV SČSS 26. 11. 1965: sjezd se měl konat ve druhé polovině roku 1966. Tehdy byly také jmenovány dvě skupiny pro sjezdovou přípravu: skupina pro přípravu ideových otázek sjezdu (ve složení A. Brousek, J. Hájek, V. Havel, P. Karvaš, P. Kohout, K. Kosík, M. Kundera, V. Mináč, J. Otčenášek, K. Rosenbaum, I. Skála, J. Šotola, J. Špitzer, P. Števček) a skupina pro organizační otázky Svazu a vypracování návrhu nových stanov (do níž byli jmenováni A. Branald, M. Ferko, V. Maršíček, V. Mihálik, I. Mojík, J. Pilař, K. Ptáčník, J. Trefulka, M. Uhde). Tyto skupiny měly vypracovat první verze návrhů do poloviny března 1966, hlavním centrem příprav sjezdu byl ÚV SČSS, předsedové obou skupin (Šotola a Maršíček) měli informovat ÚV SČSS o všech pracích a materiálech. Obě komise začaly pracovat na počátku roku 1966; slovenský člen organizační komise Vojtech Mihálik měl na starosti jednání členských aktivů na Slovensku. Komise pracovaly nejprve odděleně, v červnu 1966 bylo stanoveno, aby postupovaly společně a připravily rozšířené teze nových stanov a programového elaborátu o tendencích a postavení dnešní české a slovenské litera-

tury a o funkci SČSS. 16. 9. 1966 bylo rozhodnuto vytvořit pomocnou pracovní skupinu (J. Šotola, K. Rosenbaum, Z. Pešat, V. Havel) pro vypracování návrhu tezí hlavních sjezdových materiálů, návrhů úvodních slov o poslání Svazu a literatury apod. Samostatný návrh stanov SČSS předložili Svazu spisovatelů již 18. 2. 1966 Antonín Brousek a Václav Havel; tento návrh nebyl v té době přijat, byť někde navazoval na Šotolovy teze z května 1965, avšak byl vnímán jako příliš liberální. Brouskovy a Havlovy čtyřicetistránkové Poznámky k přestavbě Svazu spisovatelů měly ovšem širší podobu než jen návrh stanov. Tyto iniciativy představovaly v té době — příliš — radikální požadavky na změnu struktury i fungování spisovatelské organizace (za základní formu sdružování označovali Brousek a Havel umělecké skupiny, svaz měl být v první řadě společenská instituce, tedy sdružující spisovatele, sekundárně pak kulturní instituce, měl být otevřený různým autorům rozličných uměleckých orientací, odmítali představu „o monopolitní socialistické literatuře pochodující v jednotném šiku pod praporem monolitního ideového svazu k všeobecně zřejmým cílům“ apod.), ale také svazového, resp. literárního tisku či cenzury a kontroly obecně, takže jejich prosazení se nezdařilo, třebaže se Havel snažil základní myšlenky vysvětlit a prosadit při různých příležitostech, například již na celosvazové plenární schůzi SČSS 9. 6. 1965, kde žádal maximální toleranci představitelů Svazu spisovatelů vůči širokému spektru literárních tvůrců: „Svaz nemá dávat úkoly literatuře, nýbrž literatura jemu.“

Rozšířené teze Aktuální problémy československé literatury byly prodiskutovány na společné schůzi obou předsjezdových komisí 27. 10. 1966. Ideová skupina byla zrušena v listopadu 1966, protože někteří její členové (Karvaš, Kohout, Kosík, Kundera, Mináč a Otčenášek) se neúčastnili práce v ní, úkoly této komise byly přeneseny na předsednictvo a sekretariát. ÚV SČSS 10. 11. 1966 rozhodl, že budou osloveni dva až tři autoři, kteří napíší příspěvky o současném stavu české a slovenské literatury, a bude určen okruh čtyř až šesti témat, jež budou představovat hlavní obsah sjezdu, především úvodních slov. Proti tomuto rozdělení do několika témat vznikl návrh Juraje Špitzy, který následoval po jednání členů sekretariátu SČSS na ÚV KSČ o přípravách IV. sjezdu a po schůzce J. Špitzy s vedoucím ideologického oddělení ÚV KSČ Pavlem Auerspergem. Koncepce sjezdu měla být založena na třech bodech: „magna charta“ (dokument, který by se opíral o rezoluci a usnesení XIII. sjezdu KSČ a navazoval na rezoluci III. sjezdu SČSS), referát 1. tajemníka o činnosti Svazu a stanovy. První bod měl splnit Špitzy, druhý Šotola a třetí Ptáčník (dokončení práce na návrhu nových stanov SČSS).

Přípravou sjezdu se zabývala všechna zasedání orgánů Svazu od prosince 1966: po dohodě s ideologickým oddělením ÚV KSČ se konaly schůze svazových orgánů (včetně stranické skupiny, tzv. partgrupy) a členských aktivů, na nichž byly konány přípravné práce. Obecným východiskem se stala rezoluce XIII. sjezdu KSČ k naléhavým otázkám dalšího rozvoje socialistické kultury, v níž bylo mimo jiné zdůrazněno, „jak významnou roli v rozvoji socialistické kultury a socialistického umění má ideologie a světový názor“, i to, že české a slovenské umění má „ideově nejbližše k revolučnímu socialistickému umění Sovětského svazu. Od svého zrodu přinášelo sovětské umění k nám revoluční humanistické poselství Velkého října, otvíralo našemu lidu i našim umělcům pohled do první země socialismu, získávalo jejich srdce i myšlení pro třídní revoluční boj“. KSČ byla opakovaně označována za organizátorku socialistické společnosti, která vede i umělce, přičemž preferováno bylo tzv. socialistické

realistické umění. V rezoluci byly odmítnuty požadavky na autonomii umění, na jeho nezávislost na stranickém řízení, vedoucí úloha strany byla vysvětlována jako objektivní skutečnost, neboť umění v socialistické společnosti, ale vlastně i veškerý život je údajně zapotřebí plánovat a řídit, a to na marxistickém základě, který byl označován jako vědecký.

Stranická skupina ÚV SČSS projednala program sjezdu 17. 1. 1967, hned poté byl připraven sekretariátem SČSS návrh pro ÚV KSČ na svolání sjezdu na druhou polovinu května 1967. Sjezd se měl podle tohoto návrhu konat 17. až 19. 5. 1967 (podle pozdější verze měl sjezd začít 20. 5.) a zahrnovat tři výše zmíněné body. Bylo určeno, že „IV. sjezd SČSS bude mít pracovní charakter bez účasti zahraničních hostů“. Dne 22. 2. 1967 se přípravou sjezdu zabýval sekretariát ÚV KSČ, který určil, že chce, aby vedení SČSS předložilo ideologické komisi ÚV KSČ teze sjezdového referátu, návrh stanov i návrh rezoluce a dodalo stranickým orgánům všechny sjezdové dokumenty, návrh kandidátky nových členů Svazu a další kádrové návrhy, stejně tak mělo za povinnost předložit vedoucím ideologického oddělení a předsednictvu ÚV KSČ návrh na prvního tajemníka, resp. předsedu SČSS a na složení předsednictva. Tyto požadavky souvisely s potřebou kontroly sjezdu, již vedení KSČ pocítovalo, kromě toho bylo členství v SČSS tehdy ze strany ÚV KSČ vnímáno jako problémové, neboť docházelo k rehabilitačnímu soudnímu řízení s některými spisovateli odsouzenými v padesátých letech (J. Knap, F. Křelina, B. Fučík, Z. Kalista, V. Prokůpek), z nichž někteří se právě stávali členy SČSS nebo si do Svazu podali přihlášku. V předsednictvu ÚV SČSS se v březnu 1967 uvažovalo o vypracování zvláštní zprávy (inicialoval ji slovenský spisovatel Milan Ferko) o těchto perzekuovaných autorech pro sjezd.

Dne 31. 3. 1967 byl plénu ÚV SČSS dodán k diskusi návrh stanoviska ÚV SČSS pro IV. sjezd Svazu, určený rezoluční komisi sjezdu k přípravě závěrečné rezoluce, na níž pracovali L. Novomeský, J. Seifert, F. Hrubín, M. Kundera, K. Kosík a J. Špitzer, kteří text konzultovali s dalšími spisovateli jak z vedení SČSS, tak i mimo ně. Návrh se odvolával na inspirativní vliv Velké říjnové socialistické revoluce a socialistickou přeměnu společnosti, na Leninův optimismus ohledně lidského génia a vytvoření údajně spravedlivého stavu světa, byl kritický ke stavu české a slovenské literatury po únoru 1948 a zabýval se perspektivou literatury v Československu. V pozměněné podobě byl na sjezdu přijat a otištěn jako úvodní část v knižně vydaném sjezdovém protokolu. Začíná známou pasáží: „Z konfrontace minulosti s přítomností vytváří si člověk svou představu o budoucnosti. Hledá ve svých dějinách takové události a situace, které posilují jeho naděje a touhy, jeho víru v možnost přetvoření světa k prospěchu lidského rodu.“ (Původní návrh zněl: „[...] jeho víru v možnost přetvoření světa a ovládnutí přírody k prospěchu lidského rodu.“)

Na schůzi pléna ÚV SČSS 31. 3. 1967 byl květnový termín konání sjezdu o měsíc posunut, kvůli zájezdu spisovatelů do Sovětského svazu, pořádání festivalu Pražské jaro a sjezdu mládeže. Materiály pro přípravu sjezdu byly odevzdány ideologickému oddělení ÚV KSČ v dubnu 1967. K jednání o návrhu za účasti komunistů-členů předsednictva ÚV SČSS došlo na ideologické komisi ÚV KSČ 6. 5.; bylo potvrzeno, že se bude vycházet z rezoluce XIII. sjezdu KSČ, pracovníci ideologické komise požadovali po spisovatelích-členech KSČ z předsednictva SČSS dodržení stranické disciplíny („Strana má právo žádat na komunistech v ideovém Svazu československých spisovatelů, aby [...] zaujali otevřené stanovisko.“) a přepracování podkladových materiálů

pro sjezd, aby bylo zabezpečeno vypracování „koncepce dalšího všestranného rozvoje socialistické literatury“. Konečnou redakcí podkladových materiálů ve smyslu jednání ideologické komise ÚV KSČ byli pověřeni J. Špitzer, M. Kundera a I. Skála. Spisovatelé-komunisté, zejména z ÚV SČSS a sekretariátu, společně se členy ideologické komise referovali o přípravách sjezdu na spisovatelských aktivech v Praze, Brně a Ostravě. Poté následovala další jednání, na 24. 5. 1967 svolal František Havlíček, vedoucí ideologického oddělení ÚV KSČ, do Domu spisovatelů v Dobříši setkání členů tohoto oddělení se stranickou skupinou ÚV SČSS, na níž spisovatelé obdrželi aktuální instrukce k podobě sjezdu. Vzápětí, 25. 5. 1967, došlo ke stanovení definitivního termínu konání sjezdu: 27. až 29. 6. 1967. Byl určen pracovní štáb sjezdu, v jehož vedení byli V. Maršíček, J. Bžoch a J. S. Kupka, byly svolány sjezdové komise: volební (v čele s V. Maršíčkem), návrhová (J. S. Kupka) a stanovová (O. Šuleř). Dopis předsednictva ÚV SČSS účastníkům sjezdu byl rozeslán 15. 6. 1967; zde byl naznačen i program sjezdu. Na schůzi předsednictva ÚV SČSS 15. 6. 1967 byli definitivně určení autoři úvodního slova k písemným sjezdovým materiálům: M. Kundera ke stanovisku ÚV SČSS, J. Šotola ke zprávě o činnosti a K. Ptáčník k návrhu nových stanov a volebního řádu. Na konci května 1967 se konal v Moskvě čtvrtý sjezd Svazu sovětských spisovatelů; bylo to po osmi letech od předešlého. Jeden z členů delegace SČSS, Jiří Šotola, sjezd v *Literárních novinách* zhodnotil slovy, že u nás „jsme samozřejmě zvyklí na spisovatelské sjezdy polemičtější a vedené i poněkud jinou cestou co do tématu; tradice, atmosféra i temperament zajisté nejsou v Moskvě a v Praze totožné“. Oceňoval především vystoupení Konstantina Simonova a jeho slova, že je nutné znát celou pravdu o minulosti, že je nezbytné říci úplnou pravdu i o všech těžkostech sovětských dějin, že je třeba se chovat k minulosti odpovědně, bez potáčení se ze strany na stranu.

Rozpočet připravovaného sjezdu českých a slovenských spisovatelů byl stanoven na 260 000 Kč, nejvyšší částky představovaly náklady na stravování (84 000), ubytování (42 000), jízdné a dopravné (35 000), sjezdové mapy pro delegáty (30 000) a odměny externím a ostatním pracovníkům (23 000); suma za sjezdové referáty činila 15 000 a za nájem sjezdových místností, včetně pořízení výzdoby, byla 10 000.

Sjezd se připravoval nejen v situaci, kdy si ústřední výbor KSČ vynucoval maximální kontrolu nad jeho podobou, ale na druhé straně zároveň v době rozličných aktivit jednotlivých spisovatelů i uměleckých skupin, jejichž motivací byla snaha o co největší svobodu — výsledkem tohoto procesu bylo mimo jiné množství vystoupení týkajících se problému cenzury a umělecké svobody, který se pak stal jedním z hlavních sjezdových témat. O dynamičnost se snažily skupiny autorů kolem časopisů *Orientace*, *Tvář* (tehdy zakázaný, poslední číslo vyšlo v prosinci 1965, k jeho obnovení došlo až v následujícím roce) a *Sešity pro mladou literaturu*, resp. *Sešity pro literaturu a diskusi*. Těsně před sjezdem se na vedení SČSS obrátila skupina spisovatelů vedená V. Havlem, V. Linhartovou, J. Topolem a L. Dvořákem s žádostí o vydávání časopisu *Proměna*, posléze byla řeč o skupině *Obratník* a stejnojmenném periodiku (šlo o pokus pokračovat v editování časopisu *Tvář*). Vedle toho některé další umělecké skupiny chtěly vydávat své sborníky a žádaly vedení SČSS o podporu, například skupinka autorů kolem Kamila Bednáře (*Pevný bod*) a další. Velký rozruch vyvolaly debaty o postoji Československa k Izraeli (vzrušené diskuse se po sjezdu vedly kolem odchodu Ladislava Mňačka z republiky na protest proti oficiální politice v této záležitosti; ještě na počátku roku 1967 vyšly jeho reportáže z války ve Vietnamu v periodikách *Lite-*

rární noviny a Československý voják, poté bylo 11. 8. ve Frankfurter Allgemeine Zeitung otištěno jeho prohlášení a o den později vystoupil v rakouské televizi s kritikou postoje československé vlády k izraelskému státu, kam se rozhodl odjet). Před sjezdem probíhala rovněž jednání o cenzurní praxi, například 3. 4. 1967 se sešli zástupci SČSS (J. Špitzer, K. Ptáčník, V. Maršíček, J. S. Kupka) a Literárních novin (předseda redakční rady J. Šotola) s předsedou nově ustaveného (resp. transformovaného) cenzurního orgánu Ústřední publikační správa (ÚPS) Eduardem Kováříkem a se zástupcem ideologického oddělení ÚV KSČ Františkem Hubeným. Domluva zněla tak, že o sporných publikacích se bude rozhodovat mezi redakcemi periodik a ÚPS, v případě nedohody pak mezi SČSS a ÚPS a posledním krokem bude jednání za účasti zástupce ideologického oddělení ÚV KSČ. To byla situace, která sice mírně otevírala redaktorům, spisovatelům a jejich organizaci možnosti k prosazení textů, které cenzura nedovolovala tisknout, ale spokojeni s tímto mírným ústupkem autoři stále nebyli.

Sjezd se konal ve dnech 27. až 29. června 1967 v Ústředním kulturním domě dopravy a spojů v Praze 2-Vinohradech, na náměstí Míru 9; prezenční listina obsahuje 800 jmen českých a slovenských členů a kandidátů SČSS, včetně zástupců překladatelské sekce. (Při zahájení sjezdu bylo v sále 251 členů SČSS, 70 kandidátů členství, 55 překladatelů a 35 hostů.) Dalšími pak byli zástupci novin a časopisů, rozhlasu, televize, a hosté, tedy zástupci dalších uměleckých organizací (J. Černý, V. Neumann, J. Gočár, O. Krejča, M. Frič), ředitelé televize a rozhlasu — československého i slovenského, Československého filmu, DILIA, Českého literárního fondu, Československého i Slovenského ústředí knižní kultury, ministři a pověřenci (J. Hájek, K. Hoffmann, Š. Brenčíč, M. Lučan), straniční pracovníci, zejména zástupci krajských výborů KSČ a KSS a ideologického oddělení ÚV KSČ (F. Havlíček, J. Sekera, J. Hotmar, F. Hubený) i ideologického oddělení KSS (M. Pecho, O. Grieš, I. Juda). Celkem se jednalo zhruba o 900 pozvaných osob. Den před začátkem sjezdu, dne 26. 6., se v Ústředním kulturním domě dopravy a spojů sešla stranická skupina SČSS, kterou svolalo ideologické oddělení ÚV KSČ — listina přítomných obsahuje kromě výše uvedených jmen členů ideologických oddělení ÚV KSČ a KSS další, například člena ÚV KSČ a tajemníka ÚV KSS V. Biláka, člena předsednictva a politického byra ÚV KSČ J. Hendrycha, člena ideologické komise ÚV KSČ P. Auersperga, ministra kultury a informací K. Hoffmanna nebo pověřence SNR pro kulturu a informace Š. Brenčíče. Celkem se jedná o 24 jmen, což dokládá naléhavost dohledu nad průběhem sjezdu ze strany stranických funkcionářů.

Sjezd zahájil v úterý 27. 6. 1967 v 9.30 Vilém Závada, poté následovala volba předsednictva sjezdu, volba komisí, schválení sjezdového programu a následně vystoupil člen předsednictva ÚV SČSS Milan Kundera s úvodním slovem ke sjezdové diskusi, která po jeho příspěvku skutečně proběhla. Úvodním řečníkem druhého dne byl Jiří Šotola, první tajemník ÚV SČSS, se vstupem ke zprávě o činnosti SČSS, poté následovala opět diskuse. Třetího dne hovořil tajemník ÚV SČSS Karel Ptáčník o návrhu nových stanov, předseda kontrolní komise SČSS Zdeněk Pluhař přednesl zprávu této komise, probíhala diskuse, schválení nových stanov SČSS a uskutečnily se volby nového ústředního výboru SČSS. Jednání bylo přímo na sjezdu oproti původně schválené představě upraveno, protože příspěvky některých autorů (M. Kundera, P. Kohouta, A. Klimenta, I. Klímy, V. Havla, L. Vaculíka) vzbudily negativní ohlas u tajemníka ÚV KSČ Jiřího Hendrycha, který třetího dne vystoupil mimo původně

stanovený program. Diskusi vyvolala četba dopisu Alexandra Solženicyna IV. sjezdu Svazu sovětských spisovatelů (na návrh Eduarda Goldstückera byl dopis považován za interní záležitost sjezdu; SČSS chtěl pozvat Solženicyna do Československa, ale Svaz sovětských spisovatelů s tím nesouhlasil), požadavek zrušení cenzury či vystoupení kritizující komunistický režim.

Vedení SČSS se rozhodlo upustit od dosavadního schématu spisovatelských sjezdů, tedy s referáty a na ně navazujícími — volněji či úžeji pojatými — diskusními vystoupeními. Základní sjezdové materiály, tj. návrh stanoviska ÚV SČSS k některým otázkám československé literatury, zprávu o činnosti Svazu, návrh stanov SČSS a návrh volebního řádu, byly účastníkům sjezdu poslány deset dní před touto akcí. Prostor tak měl být využit především pro diskusi. Úvodní vystoupení Milana Kundery ovšem průběh sjezdu výrazně poznamenalo: vymezil se vůči autoritativnímu institucionálnímu přístupu k umění a tvůrcům. Vyšel z úvah H. G. Schauera a hovořil o nesamozřejmosti národní existence a problému bytí malého národa, který má právo na život jen tehdy, bude-li originálním, přispěje-li v umělecké oblasti něčím svébytným do světové umělecké tvorby. Kundera se zastavil u tématu izolovanosti naší kultury v době nacistické okupace a stalinismu od světa, kladl obě tato období vedle sebe, ovšem neztotožňoval je, hodnotil tvorbu tohoto času jako propagandistickou, trvající téměř čtvrt století — měl tedy na mysli léta 1938–1963 (v původním stenografickém záznamu je údaj o přerušném vývoji křehké kultury okupační a vzápětí stalinismem „dohromady téměř na třicet let“; ten byl opraven na téměř čtvrt století, což je uvedeno i v knižním vydání sjezdového protokolu). České umění musí však být podle něho součástí umění evropského i světového, musí o to usilovat, směřovat k tomu, synchronně i diachronně, v historickém kontextu i v současnosti. Vyslovil se proti cenzuře, proti jakémukoli omezování názorů; po jedenácti letech citoval stejný Voltairův výrok jako J. Seifert na II. sjezdu SČSS: „Nesouhlasím s tím, co říkáte, ale až do smrti budu bránit vaše právo říkat to.“ (Seifert v dubnu 1956 citoval: „Nemohu souhlasit s vašimi slovy, ale až do smrti budu hájit vaše právo na to, abyste je mohli hlasitě vyslovit.“) Kundera označil tuto větu za nádhernou a za formulaci „základního etického principu novověké kultury. Kdo se vrací historicky před tuto zásadu, dělá krok z novověku do středověku. Jakékoliv potlačování názorů, ba i násilné potlačování nesprávných názorů směřuje ve svých důsledcích proti pravdě, protože pravdy je možno dosáhnout jen v dialogu názorů, které jsou rovnoprávné a svobodné.“ Vyjádřil se proti omezování umělecké svobody a zásahům proti umění (jmenoval *Sedmikrásky* Věry Chytilové); označoval to slovem vandalství. Bigotnost, nekulturnost, nesvobodomyslnost, vandalismus, tedy jakékoli zásahy proti umění, považoval Kundera za postoj proti bytí českého národa. Fašismus byl založen na otevřeném antihumanismu, stalinismus degradoval humanitní hnutí. Jestliže Kundera zde vystoupil proti věku lyriky, proti „lyrickému rázu“ českého písemnictví v historii, ve víře v očistný humanistický základ marxismu-leninismu zůstával v tuto chvíli „lyrikem“. Stejně tak i v apelu, že čeští spisovatelé „mají zodpovědnost za samo bytí svého národa“.

Dalším řečníkem byl vedoucí stranické delegace Jiří Hendrych, který hovořil o komplikované situaci světového vývoje i československé společnosti, která se podle jeho slov musí ještě pevněji přimknout k Sovětskému svazu a socialistickým zemím, odmítal jakékoli vlivy z tzv. kapitalistického zahraničí, v této souvislosti hovořil o kontinuitě dějin národa a odvolával se na jména spisovatelů, kteří stáli údajně

v bojích komunistické strany po jejím boku (vybral si autory, u nichž to platilo, ale i ty, kdy by argumentace byla velmi problematická), žádal upevnění marxismu-leninismu, větší angažovanost při řešení otázek současného světa (dalšího dne v opozici proti této spíše frázi než přesvědčení vyslovil L. Vaculík razantně, že za dvacet let nebyla u nás vyřešena žádná lidská otázka), odmítal jakékoli rozdělování a vytváření skupin(ek) v rámci SČSS, v této organizaci viděl místo jen pro socialistické spisovatele, navíc s nutností opírání se o KSČ, žádal principiální shodu na poslání literatury (už toto sousloví implikovalo výsledek úvahy) a jejímu vztahu ke společnosti a socialismu. Uměleckou tvorbu viděl vždy v propojení s ideovostí v podobě jednotné ideologie, která má za cíl členy Svazu sjednocovat. Před sjezd postavil dva úkoly: mělo by dojít k deklarování, že Svaz spisovatelů bude slučovat tvůrce progresivních estetických směrů, kteří se budou vyznačovat „pevným občanským postojem“, a vytvořit „koncepti dalšího rozvoje socialistické literatury a místa a úlohy svazu v současných podmínkách socialistické společnosti a v rámci společenské a politické soustavy naší země“.

Následující vystoupení se nesla především ve znamení kritiky cenzury a požadavků na svobodné vyjádření spisovatelů. Pavel Kohout hovořil mimo jiné o své zkušenosti s cenzurou, vyjádřil údiv nad tím, že nebyla dosud ani jednou žalována, žádal novelizaci tiskového zákona „v tom smyslu, aby právo hájit svobodu svého projevu v rámci, zdůrazňuji, v rámci ústavy, měl každý autor sám“; kromě toho požadoval, aby socialistická společnost dokázala mladé lidi přitahovat, trvá na jejím udržení, neboť socialismus považuje za jediný společenský systém, který se prý sám umí zbavit diktátorů a dokáže se tedy sám očistit. Tuto cestu definoval jako socialistickou svobodu ducha. Alexandr Kliment mluvil o napětí mezi svědomím spisovatele, včetně jeho díla, s oficiální doktrínou, přednesl požadavek, aby sjezdové stanovisko obsahovalo manifest o svobodě slova a aby zde byly formulovány záruky pro spisovatele a jejich práci. Navrhl zrušení cenzury a hlasování o tomto svém návrhu. Žádal větší informovanost členů SČSS o různých děních a ptal se, jak je možné, že se teprve z pařížského *Le Mondu* a západoněmeckého vysílání dozvěděl o Solženicynově dopisu IV. sjezdu sovětských spisovatelů, kterého se tento prozaik nesměl zúčastnit. Kliment chtěl, aby byl sjezd s tímto psaním seznámen a aby vyjádřil solidaritu s jeho autorem. Pavel Kohout pak dopis přečetl. Bylo patrné, že někteří čeští spisovatelé se jím inspirovali pro svá diskusní vystoupení: byla zde řeč o nesnesitelném útlaku, jemuž je vystavena sovětská literatura tím, že desítky let existuje cenzura, která však není zakotvená v ústavě, takže je nezákonná. Solženicyn vyjmenovává příklady spisovatelů, jejichž díla jsou zakázána či zakazována. Svaz spisovatelů neplní body svých stanov, na jejichž základě by měl chránit autorská i ostatní práva svých členů, avšak nečiní to. Opět jsou zde vyjmenováni spisovatelé, kteří byli vystaveni osobnímu pronásledování a násilí (Bulgakov, Achmatovová, Cvětajevová, Pasternak, Zoščenko, Platonov ad.), včetně odsouzení k vyhnanství, koncentračním táborem a smrti (Vasiljev, Mandelštam, Pilňak, Babel ad.). Solženicyn tak navrhoval, aby ve stanovách sovětské spisovatelské organizace byly formulovány záruky ochrany, kterou musí Svaz svým členům poskytovat. Posledním bodem bylo poukázání na perzekuci, již byl vystaven sám Solženicyn, který se ptal, zda se IV. sjezd ujme jeho obhajoby. Svůj text končil přesvědčením, že nikdo nemůže přehradit cestu pravdě, stejně tak ale nelze zastavovat spisovatelovu tvůrčí činnost. Při čtení tohoto dopisu opustil J. Hendrych a spolu s ním

i další straniční funkcionáři jednací sál. Na výzvu E. Goldstückerera nebyl Solženicynův dopis otištěn v knižním vydání sjezdových materiálů (byl vyňat i z některých exemplářů stenografických zápisů). Goldstücker také žádal, aby se o něm v další diskusi již nehovořilo, zdůvodnil to nutností nekritizovat veřejně „přátele ze socialistických zemí“ a nevměšovat se do vnitřních záležitostí Svazu sovětských spisovatelů. Zároveň se pokoušel udržovat rovnováhu mezi oběma stranami na sjezdu, odmítal jednotnou podobu literatury nedávné minulosti, především však dával najevo loajalitu k představitelům režimu, když pozitivní východisko spatřoval v rezoluci XIII. sjezdu KSČ a slovech J. Hendrycha na sjezdu.

Následující příspěvek nepřítomného Laca Novomeského přečetl Vojtech Mihálik — slovenský básník protestoval proti cenzuře, požadoval svobodu tvůrců při volbě témat i psaní celkově. Napětí mezi oběma proudy, tedy odpůrci stranického dozoru nad umělci a naopak zastánci tohoto přístupu, pokračovalo i v následujících vystoupeních. Dalšími kritiky dosavadní dohlížitelské praxe se stali kromě již jmenovaných zejména K. Bednář, P. Kabeš, A. J. Liehm, K. Kosík, I. Klíma, J. Skácel, V. Havel, L. Vaculík, na druhé straně vystoupili J. Pilař, M. Lajčiak, J. Hájek, I. Skála. Patrně největší pozornost vzbudila vystoupení čtyř z nich. Karel Kosík se vrátil k Janu Husovi a na jeho příkladu doložil nutnost mluvit pravdu, nezbytnost jednoty rozumu a svědomí. Jan Skácel pronesl krátkou řeč symbolického významu — hovořil o kanárovi, který má leccos společného s básníkem, přestane zpívat, když se mu sype příliš, je umístěn v kleci, avšak odmítá zpívat ve tmě, což je mnohde využíváno, když se stává obtížným apod. Obdobně jako Kundera (a před jedenácti lety i Seifert) shledával potřebu diskuse o pravdě, o subjektivitě pohledů, které jsou rozličné. Václav Havel hovořil o pasivitě spisovatelské organizace, její regresivní podobě, vrátil se k otázce časopisu *Tvář* a jeho zákazu, přečetl protest skupiny filmařů, jímž intervenovali u ministra kultury a informací K. Hoffmanna proti vystoupení jednoho z poslanců Národního shromáždění, jenž mluvil jménem celkem jedenadvaceti poslanců, kteří napadli filmy *Sedmikrásky*, *O slavnosti a hostech*, *Hotel pro cizince*, *Mučedníci lásky*, *Znamení raka*. Havel přednesl sedm konkrétních návrhů, mezi nimiž byl požadavek na snížení počtu členů ÚV SČSS z 45 na 21, na podporu vzniku uměleckých skupin v rámci SČSS, které dostanou podporu publikačních možností, včetně vzniku nových časopisů, navrhoval vypracování fundovaného stanoviska k české a slovenské literatuře v zahraničí s možností jejího publikování v Československu, žádal, aby byli do Svazu spisovatelů přijati autoři, kteří byli postiženi perzekucemi — jmenoval V. Černého, J. Chalupického, J. Palivce, B. Reynka, J. Patočku, J. Šafaříka, B. Fučíka a Z. Urbánka. Největší rozruch na sjezdu vyvolal svým vystoupením Ludvík Vaculík, jenž otevřeně kritizoval dosavadní režim, uvažoval o moci („Moc je specificky lidská situace.“), o kontrole, o dohledu nad spisovateli i občany („Tento sjezd se nesešel tehdy, kdy se členové této organizace rozhodli, nýbrž když pán dal po uvážení svých starostí laskavě souhlas. Očekává za to, je na to zvyklý z minulých tisíciletí, že vzdáme jeho dynastii hold. Navrhují nevzdávat. Navrhují prohlédnout text Stanoviska a vyškrtnout všecko, z čeho číší poddanská duše.“ — zde tak dával do souvislosti staré dynastie s tehdejší komunistickou garniturou). Hlásil se k socialismu, s nímž ovšem odmítal spojovat tehdejší vládnoucí kruhy, tehdejší vedoucí představitele komunistické strany. Moc podle něho dává příležitost mocensky zaměřeným lidem a k nim ještě poskytuje příležitost těm, kdo jsou pro ni nějak použitelní, často jsou to jedinci poslušní, nejprůměrnější, ne-

vzdorující, netázající se, nýbrž podrobující se a poslouchající — a ochotní. Vaculíkova kritika byla všeobecná, dosahovala až k tehdy nedotknutelnému pojetí marxismu-leninismu jako vědeckého názoru. Z Vaculíkova vystoupení byla stranickými funkcionáři posléze patrně nejčastěji citována tato část (zejména její úvod): „Je třeba vidět, že za dvacet let nebyla u nás vyřešena žádná lidská otázka — od primárních potřeb, jako jsou byty, školy, prosperita hospodářství, až po potřeby jemnější, které nedemokratické systémy světa vyřešit nemohou — jako je pocit plné platnosti ve společnosti, podřízení politických rozhodování kritériím etiky, víra ve smysluplnost i malé práce, potřeba důvěry mezi lidmi, vzestup vzdělanosti celých mas. A bojím se, že jsme se nepovznegli ani na dějišti světa, cítím, že jméno naší republiky ztratilo dobrý zvuk.“ Vaculík zde odmítl setrvat ve lži a přetvářce, nadále hrát hru na spokojenost, podařilo se mu potlačit stranickou disciplinovanost, obavu z postihu a strach. Vyvolal nadšený souhlas mnoha účastníků sjezdu, ale i reakci opačnou. Jeho vystoupení je dokladem odvahy, směřovalo také k počátkům postihů a represí ze strany vrcholných funkcionářů komunistické strany. Jedenáct účastníků (V. Mihálik, J. Špitzer, M. Válek, V. Mináč, J. Kostra, A. Matuška, K. Rosenbaum, A. Lustig, J. Drda, J. Hanzelka, J. Glazarová) reagovalo prohlášením, v němž se ohradili proti dosavadnímu průběhu sjezdu a k němuž se připojila většina pracovního předsednictva sjezdu, vzápětí oznámil František Havlíček svolání schůze komunistických členů SČSS, ke které došlo 29. 6. ráno, před zahájením třetího dne jednání. Vedoucí stranické delegace J. Hendrych pak účastníky sjezdu informoval, že stranická a vládní delegace je znepokojena průběhem sjezdu, jehož bylo údajně zneužito k „útokům a pomluvám na adresu socialistického zřízení, vlády, vnitřní a zahraniční politiky Československa a komunistické strany“. Vaculíkovo vystoupení bylo označeno za aristokratické, měl se dopustit urážek „našeho lidu a jeho zástupců, kterým svěřil správu a řízení společnosti a státu“, měl prý překonat i nejprimitivnější antikomunistickou propagandu. Hendrych odmítl i zveřejnění Solženicynova dopisu (za zmínku stojí, že ho konkrétně neuvádí, hovořil o „dokumentu, který nebyl adresován tomuto sjezdu a nebyl publikován ani jako dokument bratrského spisovatelské svazu“ — snažil se tak vyhýbat i jen jménu perzekuovaného sovětského spisovatele a jasnému označení jeho textu), podpořil ty autory, kteří se postavili za stranické funkcionáře a jejich politiku, a žádal, aby účastníci sjezdu „vyvodili z dosavadního průběhu důsledky“.

Třebaže Vaculíkovo vystoupení vyvolalo tak bouřlivé reakce, dalo se nejspíše očekávat, že v podobném duchu promluví. V předsjezdové anketě *Literárních novin* na začátku června sdělil, že spisovatelská organizace má hájit politická práva literatury a že by se sjezdová diskuse „měla soustředit na tento problém: Skutečný stav lidských svobod v systému, jenž se ustavil k hájení lidských svobod. Není jiného vážného tématu pro nikoho. Uznávám však, že se na takovém sjezdu musí někomu, jehož je to snad koníčkem, ponechat příležitost, aby promluvil také o stavu prózy či poezie, ale nečekal bych, že to bude národ zajímat.“

Na závěr sjezdového jednání předložila volební komise návrh kandidátky, který byl předtím projednán a schválen stranickou skupinou sjezdu, jež byla instruována zástupci stranických orgánů. Ačkoli z pléna přicházely další návrhy, jiní autoři nebyli do verze návrhové komise zařazeni. (Někteří z nich, I. Klíma či L. Vaculík, se kandidatury vzdali, neboť se jako členové KSČ cítili vázání usnesením stranické skupiny. I tak se o nich hlasovalo, ale ani jeden z nich, stejně jako nově navržený V. Havel a P. Kohout,

nebyli zvoleni.) Ústřední výbor SČSS tak byl schválen v předložené podobě: J. Brabec, B. Březovský, L. Čivrný, O. Daněk, J. Drda, J. Fried, N. Frýd, E. Goldstücker, J. Hanzlík, M. Holub, B. Hrabal, F. Hrubín, M. Jariš, M. Jungmann, K. Kosík, I. Kříž, M. Kundera, A. Lustig, J. Otčenášek, J. Pilař, J. Procházka, K. Ptáčník, J. Skácel, I. Skála, J. Smetánová, J. Škvorecký, J. Šotola, O. Šuleř, J. Trefulka a F. Vrba (čeští členové), M. Hamada, P. Karvaš, J. Kott, I. Kupec, A. Matuška, V. Mihálik, I. Mojík, L. Novomeský, J. Špitzer, P. Števček, D. Tatarka, L. Ťažký a M. Válek (slovenští členové). Návrhová komise schválila znění telegramu odsuzujícího „činy jihovietnamských úřadů a jejich amerických protektorů namířené proti svobodě jihovietnamských spisovatelů, novinářů, umělců, studentů a mládeže“. Dne 29. 6. 1967 bylo schváleno na schůzi pléna ÚV SČSS složení předsednictva ÚV SČSS: J. Drda, M. Jariš, I. Kříž, M. Kundera, A. Lustig, J. Otčenášek, J. Pilař, J. Procházka, K. Ptáčník, J. Skácel, J. Šotola, V. Mihálik, S. Šmatlák, P. Števček, L. Ťažký a M. Válek. To však nemělo dlouhého trvání, neboť po skončení sjezdu došlo k potrestání některých jeho účastníků, takže 26. 10. 1967 zvolilo plénum ÚV SČSS nové předsednictvo ve složení O. Daněk, J. Drda, E. Goldstücker, M. Jariš, I. Kříž, A. Lustig, V. Mihálik, J. Otčenášek, J. Pilař, K. Ptáčník, J. Skácel, S. Šmatlák, J. Šotola, P. Števček, L. Ťažký a M. Válek. Zde byl schválen blahopřejný pozdrav Svazu sovětských spisovatelů k 50. výročí VŘSR, vysloveno politování nad tím, že SČSS ztratil svůj tiskový orgán *Literární noviny*, a byla ustavena pracovní komise, v níž pracovali J. Brabec, O. Daněk, J. Skácel, S. Šmatlák, P. Števček a F. Vrba, kteří se věnovali rozboru kulturně-politické situace.

Redakce literárních periodik *Plamen*, *Literární noviny*, *Kultúrny život* a *Irodalmi Szemle* (v posledním případě bez diskusního vystoupení Ludvíka Vaculíka) obdržely „pro interní potřebu“ ihned po skončení sjezdu stenografický zápis jeho průběhu, další exempláře byly poslány Josefu Hotmarovi z ideologického oddělení ÚV KSČ (4 kusy; kromě toho obdržel také zápisy ze stranické skupiny IV. sjezdu a prezenční listiny), místopředsedovi ústřední kontrolní a revizní komise ÚV KSČ Janu Hlínovi, na sekretariát předsedy Národního shromáždění Bohuslava Laštovičky — celkem bylo vyhotoveno 30 exemplářů stenografických zápisů. Redakce *Literárních novin* počítala s otištěním všech diskusních příspěvků, po redakčním krácení, kromě vystoupení, která „podrobil kritice s. Jiří Hendrych (Kohout, Vaculík), a z příspěvků jsme vyškrtávali zmínky dotýkající se dopisu A. Solženicyna, procesu s J. Benešem apod.“, jak stojí v dopise z *Literárních novin* tajemníku SČSS Vlastimilu Maršíčkovi ze dne 6. 7. 1967. O den později se však v sekretariátu SČSS konala porada o možnostech otištění sjezdové diskuse: redakci *Literárních novin* zastupovali D. Hamšík a L. Veselý, SČSS J. Procházka, V. Maršíček, V. Pelikán, za ideologické oddělení ÚV KSČ zde byli J. Hotmar a K. Boušek a za Ústřední publikační správu E. Kovářík. Kromě Kohoutova a Vaculíkova vystoupení nesměly *Literární noviny* otisknout ani diskusní příspěvky I. Klímy, A. J. Liehma, V. Havla, s otištěním textu L. Novomeského musely vyčkat, neboť s autorem nejprve chtěli hovořit zástupci ideologického oddělení ÚV KSČ, z příspěvku M. Kundery musely být vyškrtány všechny pasáže, které se týkaly interpelace poslanců Národního shromáždění o filmu, pasáže o vandalismu a o paralele stalinismus — fašismus, znovu mělo být na ideologickém oddělení probráno vystoupení A. Klimenta, text J. Skácela byl projednán s brněnskými orgány, u ostatních příspěvků bylo ponecháno na rozhodnutí redakce, v jaké podobě a zda je otisknou. V *Literárních novinách* bylo v té době publikováno úvodní vystoupení Viléma Závady, dále

diskusní příspěvek vedoucího delegace ÚV KSČ Jiřího Hendrycha a úvodní slovo ke zprávě o činnosti SČSS Jiřího Šotoly (v č. 26 dne 1. 7. — v tomto čísle se také nacházejí fotografie Dagmar Hochové, která sjezdové jednání zachytila v ojedinelém dokumentárně-uměleckém souboru), Usnesení IV. sjezdu československých spisovatelů, dopis IV. sjezdu SČSS ústřednímu výboru KSČ, stručný, několikařádkový výňatek z vystoupení Milana Kundery (opatřený titulkem Úvodní slovo Milana Kundery; zkrácená a přepracovaná verze s názvem *Nesamozřejmost národa* byla otištěna v č. 38 z 22. 9.) a strohý a především zavádějící, dezinterpretující Přehled sjezdové diskuse, v němž například o Ludvíku Vaculíkovi stálo, že „promluvil v obsáhlém příspěvku o vztahu občana a moci, moci a kultury“, nebo řeč Jana Skácela byla shrnuta do vyjádření, že „pronasl malou řeč o nezávadném žlutém kanárovi, který odmítá zpívat ve tmě, a připomněl Pascalovu myšlenku, že člověk sice nemůže vědět všechno, ale nemůže se mýlit na té straně, z které se dívá“ (v č. 27 z 8. 7.). Po měsíci byl v *Literárních novinách* (č. 30 z 29. 7.) ještě otištěn závěrečný sjezdový projev Jana Procházky. O možnostech a způsobech publikování sjezdové diskuse v *Literárních novinách* a *Kultúrnom životě* se jednalo v ÚV SČSS ještě v polovině září 1967. Redakce obou těchto periodik a zástupci vedení SČSS jednali o této věci s činiteli ideologického oddělení ÚV KSČ a Ústřední publikační správou. Výsledkem byl zákaz publikování textů A. J. Liehma, I. Klímy, L. Vaculíka, P. Kohouta, V. Havla a A. Klimenta i L. Novomeského, upraveny měly být příspěvky M. Kundery, E. Goldstückera, J. Skácela, D. Hamšíka, J. Hanzlíka a P. Kabeše. Plénium ÚV SČSS pověřilo dne 14. 9. 1967 D. Hamšíka, J. Trefulku a I. Mojíka, aby předložili návrh na řešení této situace. Vzhledem k tomu, že od publikování prvních textů ze sjezdu i od jeho konání uplynulo delší časové období, viděl ústřední výbor SČSS řešení v tom, aby byly diskusní příspěvky ve spolupráci s jejich autory otištěny „ve formě článků s poznámkou, že byly zpracovány na základě diskusních příspěvků na IV. sjezdu“. Nejucelenějším souborem sjezdových materiálů je protokol IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů, který vyšel nejprve nákladem SČSS ještě v roce 1967 (rozmnožila Dilia v počtu 900 exemplářů) a poté v obrovském nákladu 100 000 výtisků v roce 1968 v nakladatelství Československý spisovatel za spolupráce sekretariátu SČSS; odpovědným redaktorem svazku byl Otakar Mohyla. Jedná se o znění zkorigované autory, v němž především schází Solženicynův dopis IV. sjezdu sovětských spisovatelů. Každý z účastníků, kteří na sjezdu SČSS vystoupili, a pět dalších, z jejichž pera pocházejí nepřednesené diskusní příspěvky, dostal stenografický záznam své řeči, který opravil (a někdy i upravil) — výsledkem je pak onen sjezdový, knižně vydaný protokol.

Negativní vyjádření představitelů ÚV KSČ vůči některým spisovatelům již ze sjezdu pokračovalo i po jeho skončení. Na plénu ÚV KSČ 26. a 27. 9. 1967 se k jednání IV. sjezdu SČSS vrátil v rozsáhlém vystoupení Jiří Hendrych. Ačkoli byl sjezd připraven pod přímou kontrolou stranických orgánů, Hendrych obvinil vedení SČSS, že nevycházelo z rezoluce XIII. sjezdu KSČ a „nepokusilo se o jejich propracování ve své oblasti“. Hendrych jako mluvčí ÚV KSČ vyjádřil, že stranický orgán odmítá tolerovat tyto jevy a že je třeba proti jejich šířitelům zakročit; naopak za podstatné považoval vyzvednutí těch spisovatelů, kteří se již na sjezdu vůči kritickým hlasům vymezovali. Argumentaci představovaly obvyklé fráze o výtěžcích socialismu, třídním charakteru umění, o demokratických, humánních a pokrokových tradicích socialistického umění, pohoršoval se nad tím, že na sjezdu se údajně nehovořilo „o sovětské litera-

tuře, o vztazích k ní, a to právě v roce, který připomíná odkaz Říjnové socialistické revoluce“. Hendrych se vymezil zejména proti Kunderovi a Vaculíkovi, kterého přiřazoval k anarchii, jejímž výsledkem je naprostý rozchod s marxismem i komunistickou stranou. Hendrych vyzval k aktivnímu postoji proti „antikomunistické propagandě“, ve zprávě o zasedání ÚV KSČ je uvedeno, že jednání IV. sjezdu SČSS ukázalo, „kam by mohlo vést jakékoli oslabení vedoucí úlohy strany“ a „nedůslednost při realizaci stranické politiky“. V rámci tzv. souboru opatření, která „mají upevnit těsné soudružské sepětí mezi stranou a spisovatelem, vytvořit potřebné podmínky pro rozvoj tvorby a její uplatnění bez úzkých skupinových nebo dokonce ideově cizích vlivů, založit proces dalšího vyhraňování charakteru socialistické literatury a celé československé kultury“, rozhodl ÚV KSČ o vyloučení I. Klímy, A. J. Liehma a L. Vaculíka z komunistické strany, J. Procházka byl „pro politické chyby“ tzv. uvolněn z funkce kandidáta ÚV KSČ, s M. Kunderou probíhalo disciplinární řízení, postih P. Kohouta byl zmírněn na udělení důtky, neboť se angažoval proti Manifestu čs. spisovatelů k světové veřejnosti, který byl publikován 3. 9. 1967 v *Sunday Times* a poté v dalších periodikách (česky byl publikován v 8. čísle mnichovského *Českého Slova*, *Novinách československého exilu*, v září 1967) a odvysílán v BBC a jež byl kritický k situaci v Československu, požadoval svobodu pro umělce i pro život v tehdejší socialistickém režimu celkově. Manifest byl předkládán jako protest velkého počtu našich spisovatelů, autorství je ovšem spojováno pouze s Ivanem Pfařem (který byl Státní bezpečností vyšetřován pro „poškození zájmů republiky v cizině“). Manifest byl uveden informací, že byl podepsán 183 členy SČSS a dalšími 185 členy jiných uměleckých sdružení a vědci i publicisty. Text je stylizován jako výzva českých a slovenských spisovatelů, kteří se zúčastnili IV. sjezdu SČSS a kteří se obracejí na světovou veřejnost, v první řadě na intelektuály, jež přímo oslovují (A. Millera, J. Steinbecka, J.-P. Sarrtra, J. Préverta, B. Russella, J. Osborna, H. Bölla, G. Grasse, P. Weisse, A. Moraviu, včetně sovětských přátel, „kteří osvědčili vůli k svobodě“, I. Erenburga, A. Solženicyna, J. Jevtušenka, A. Vozněsenského), aby demonstrovali svou solidaritu s perzekuovanými spisovateli v Československu, aby podpořili umělce ohrožené „terorem státní moci“. V tzv. manifestu jsou shrnuty základní požadavky z červnového sjezdu: „Vyslovili jsme se na sjezdu pro naprostou, ničím a nikým neomezenou svobodu projevu a názorů, svobodu myšlení a tvorby, kterou považujeme za samozřejmé právo každého umělce v demokratické a humanistické společnosti, pro zrušení politické cenzury, proti antisemitismu a rasismu oficiální politiky našeho státu v poměru k Izraeli, proti pronásledování sovětského spisovatele Solženicyna, proti potlačování lidské důstojnosti kdekoli a kýmkoli, proti potlačení občanských práv v naší vlasti, pro důslednou demokratizaci a humanizaci veřejného života a kulturní politiky v Československu: neboť to jsou problémy, jež nás tíží a znepokojují.“ Řeč zde byla o teroristickém zásahu představitelů moci do voleb ÚV SČSS, když „výslovně nařizovali vyškrtnutí dvanácti, pak čtyř našich nejstatečnějších druhů z kandidátky; vyhrožovali jim umlčením; postavili je pod policejní dohled a znemožnili jim publikovat; vedou proti nim perzekuci, která je ohrožuje existenčně i na osobní svobodě; rozpoutali proti celé československé spisovatelské obci štvavou kampaň vysloveně fašistického charakteru, v níž se neostýchají užívat nadiktovaných rezolucí pracujícího lidu proti jeho tvůrcům.“ Na základě tohoto „manifestu“ napsal otevřený dopis, publikován byl v *Die Zeit*, prezidentu Novotnému německý spisovatel Günter Grass, jež mimo jiné vyjádřil solidaritu s perzekuovanými českými spi-

sovateli. Grassovi odepsal Pavel Kohout rozsáhlým dopisem, v němž interpretoval situaci u nás nedlouho po IV. sjezdu SČSS, ovšem značně zásahy ÚV KSČ vůči spisovatelům bagatelizoval a celkový stav existence umělce a člověka v tehdejší režimě idealizoval. Grassova a Kohoutova korespondence pak probíhala až do konce roku 1967. Kohout jistě věděl, jako jeden z neaktivnějších účastníků sjezdu, že se nejedná o manifest spisovatelů — a vyjádřil to veřejně. Zároveň je zjevné, že mnohé myšlenky z tohoto textu vystihovaly podstatu sporu mezi umělci a orgány KSČ i podstatu problému existence v tehdejší režimě. ÚV SČSS připravil text prohlášení, v němž souhlasil s Kohoutovým angažováním v této věci, distancoval se od tzv. manifestu a ubezpečil, že v Československu nikdo „není a nebude ani tak utištěný, ani tak perzekvovaný, ani tak terorizovaný, aby musel vystupovat jako anonym v cizím tisku“.

Dalším perzekučním zásahem bylo to, že ústřední výbor KSČ doporučil převést *Literární noviny* od 1. 10. 1967 do sféry ministerstva kultury a informací. Toto periodikum se tak z týdeníku Svazu československých spisovatelů (ještě č. 39 dne 29. 9. 1967, v čele redakční rady byl D. Hamšík) stalo kulturně politickým týdeníkem (č. 40 ze dne 7. 10., jako vydavatel je uvedeno Československé ústředí knižní kultury, řídil J. Zelenka s redakčním kruhem). Svaz spisovatelů se pokusil proti postihu bývalých redaktorů *Literárních novin* protestovat nebo alespoň poukázat na jejich existenční problémy. Odvolával se na to, že J. Hendrych uvedl, že jim nebudou činěny potíže při hledání zaměstnání a že nebudou občansky ani autorsky diskriminováni — na případech F. Faktorové, A. J. Liehma, H. Klímové, L. Veselého, I. Klímy, J. Procházky, V. Karfíka či Z. Neumannové bylo ovšem dokladováno, že mají problémy při hledání nového místa nebo že jejich přijaté rukopisy jim byly z nakladatelství vráceny či předány k dalšímu rozhodnutí.

Na jednání IV. sjezdu SČSS se projevilo napětí mezi představou rozhodovat sám o sobě a předurčeností existence člověka, že jedinec (se) má rozhodovat sám a přitom být (s)vázán. Napětí spočívalo v tom, že kultura měla sloužit, plnit úkoly ve společnosti a měla být vybavena mnoha funkcemi, ale zároveň klást otázky, znepokojovat — tedy jasnost se spojovala s nejistotou. Umělec měl stále a vždy směřovat ke kolektivu, k národu, k lidu, tato myšlenka zůstávala v platnosti. Výrazně u účastníků sjezdu převažovala kritika situace v umění (nejen) po únoru 1948. Zároveň byla na jedné straně prováděna dezinterpretace — literárních — dějin i držena myšlenka na jednotnou, jedinou podobu umění a současně otevírán prostor pro širší spektrum uměleckých směrů a autorů (podle požadavků některých účastníků sjezdu se měli do SČSS vracet surrealisté, katoličtí autoři apod.). Sloučit tyto dvě tendence však nebylo možné.

LITERATURA

IV. sjezd Svazu československých spisovatelů (Protokol). Praha 27.–29. června 1967.

Československý spisovatel, Praha 1968.

Bláhová, Kateřina: Mezi literaturou a politikou. Souvislosti českého literárního života 1958–1969. *Soudobé dějiny* 9, 2002, č. 3–4, s. 495–520.

Bláhová, Kateřina — Šámal, Petr: Doslov. In: Michal Přibáň (ed.): *Z dějin českého myšlení o literatuře 3. 1958–1969. Antologie k Dějinám české literatury 1945–1990.* ÚČL AV ČR, Praha 2003, s. 481–507.

Hamšík, Dušan: *Spisovatelé a moc.* Československý spisovatel, Praha 1969.

Kaplan, Karel: „Všechno jste prohráli!“
(Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu
československých spisovatelů 1967). Ivo
Železný, Praha 1997.

Mervart, Jan: Čtvrtý sjezd Svazu
československých spisovatelů. „Horké“
léto a podzim roku 1967. In týž: *Naděje
a iluze. Čeští a slovenští spisovatelé*

v reformním hnutí šedesátých let. Host, Brno
2010, s. 173–258.

Mervart, Jan: Čtvrtý sjezd Svazu
československých spisovatelů. In: Jiří
Knapík — Martin Franc a kol.: *Průvodce
kulturním děním a životním stylem v českých
zemích 1948–1967.* Svazek I. A–O. Academia,
Praha 2011, s. 230–232.